

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA  
EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA  
LIBERAL. (1833 - 1857).

REPRODUCCIÓ DE LA COPIA ORIGINAL DE LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

TOM - I

BARTOMEU MULET TROBAT  
PALMA, JULIOL - 1989

L'estudi de la naturalesa resulta altament beneficiós, segons el propi Pablo Montesino, pel desenvolupament de la intel·ligència de l'infant, ja que es fa un estudi elemental de totes les branques del coneixement humà. Les seves reflexions es veuen justificades per una concepció evolucionista de la intel·ligència de caire psicològic i naturalista. La observació empirista de les coses de la naturalesa, juntament amb els aspectes anteriorment esmentats, afavoreixen la comprensió de la naturalesa humana, baix del punt de vista d'un aprenentatge intel·lectual natural i útil en els primers anys de la vida dels infants.

La importància que es dona a la reforma de l'educació, és lligada a la necessitat d'arreglar el sistema científic i la seva ensenyança. Al respecte ens assenyala:

"Claro es que los conocimientos que naturalmente adquirimos en la infancia, en tanto serán útiles en cuanto tengan conveniente aplicacion; y que con arreglo al orden de adquisicion y al mayor celo con que nos dediquemos á adquirir estos conocimientos, será mayor la suma, y, añadiremos mas fácil y útil su aplicacion á las necesidades de la vida. Si al salir de las escuelas comunes los jóvenes que por una ú otra razon necesitan mayor instruccion que la que se da en esta clase de establecimientos; esto es, todos los que no han de permanecer toda su vida trabajando como simples jornaleros, abandonan tambien absolutamente el estudio á que la naturaleza les lleva, y á que debe inducirles despues del convencimiento de la propia utilidad, se verán privados del recurso mas eficaz, é indispensable, podemos decir para progresar en el estudio de las ciencias y de las profesiones industriales". (978)

Considera que en els pobles on hi ha una instrucció pública ben estructurada, dirigida i pròspera, hi figura a tot ensenya-

ment secundari el programa de les ciències naturals i exactes com estudis útils a tot establiment de secundària.

En el present article el que, en definitiva, vol Pablo Montesino és proposar el següent:

"En este artículo nos contraeremos á la enseñanza elemental, ó de los rudimentos de la **Historia natural**; exponiendo muy compendiosamente el plan que adoptaríamos para dar á jóvenes de doce a catorce años algunas nociones útiles de esta ciencia en el espacio ordinaria de un curso escolástico.

En primer lugar procuraríamos sentar para nuestro gobierno los principios siguientes, y obrar con arreglo á ellos: Primero, preferir los conocimientos de general utilidad á los que pueden solo convenir á algunos individuos, ó servir únicamente de adorno; atendiendo más á la calidad. ó sea la importancia y utilidad de los conocimientos, que a la cantidad; pues por escasos y limitados que sean, son siempre apreciables con tal que sean útiles. Segundo, suministrar estos conocimientos en un lenguaje acomodado á la capacidad de los discípulos. Tercero, dar á conocer con preferencia los objetos correspondientes á cada uno de los tres reinos de la naturaleza que rodean de continuo á los discípulos, y en medio de los cuales pasarán estos probablemente toda su vida: no enseñarles las preciosidades y bellezas de los Trópicos, dejándoles ignorar las que tienen en casa. Cuarto, aspirar á las ventajas que ofrece el estudio de las ciencias naturales por los hábitos de observar, distinguir y clasificar que de ordinario se contraen".  
(979)

A continuació ens presenta una programació dels continguts que els deixebles estirien intel·lectualment disponibles per comprendre.

Es tracta de donar una visió general, clara i comprensible als alumnes de les ciències naturals, de la composició elemental dels cossos i de les seves propietats més generals, amb les característiques diferenciadores de cada un dels seus elements. Es donaran les característiques elementals i comunes dels minerals, les seves propietats físiques i químiques més destacables. S'oferirà una classificació sencilla i el més possiblement

científica, que comprendrà tots els cossos inorgànics en les seves tres classes generals de pedres o roques, metalls i combustibles, etc. (980)

En síntesi, per a) Pablo Montesino, la importància de les ciències naturals en el procés de formació de l'home es evident, a més de facilitar la comprensió de les necessitats naturals i socials de l'individu i la comunitat. (981)

Amb un procés d'una progressiva informació l'infant ha d'assumir els principis bàsics de les ciències naturals ja des del pre-escolar fins assolir tasques més complicades a l'ensenyament mitjà. És en aquest nivell escolar que s'ha d'aconseguir una sistematització i una experimentalització més ample de les ciències naturals, i als instituts s'han de possibilitar les col·leccions d'objectes i gabinets científics, així com aparells experimentals (982) per poder assolir el coneixement de les ciències naturals de manera activa i científica al mateix temps.

Des de l'òptica dels mètodes especials d'ensenyament ens manca presentar quins eren els enfocaments que tenia sobre l'ensenyança de la lectura, l'escriptura, el càlcul i l'aritmètica.

Pablo Montesino comença una serie d'articles sobre els mètodes especials d'ensenyança al B.O.I.P. amb l'article titulat: "Metodos especiales de enseñanza", (983) i continua amb una serie d'articles sobre l'ensenyança de la lectura, com són els mètodes: deletreo, iconogràfic o simbòlic, purament

mecànic, nou deletreo, método Jacotot i el silàbic. (984)

Com a mètode especial d'ensenyança Pablo Montesino entenia:

"...el modo ó la manera de enseñar cada una de las materias correspondientes á lo que se dice instruccion primaria, de que nos hemos ocupado particularmente. Vamos a tratar estos métodos, sin comprometernos á hablar de todos los conocidos; sin examinar detenidamente aquellos mismos de que hablemos; sin hacer la crítica de unos ni otros, por mas que emitamos alguna vez nuestra opinion". (985)

Comença pel mètode de lectura per ensenyar a aprendre a llegir i ens assenyala una serie de principis bàsics, que hem de tenir present per comprendre els seus punts de vista, o dit d'una altra manera, com interpreta ell la qüestió global de l'ensenyament de la lectura. Es així que deia:

"En primer lugar conviene tener presente que enseñar á leer, por muy útil ó más bien necesario que sea para adquirir conocimientos y saber, es solo un medio para mejor lograr un fin: no es en sí un fin; y que no es el solo medio necesario ó por lo menos útil, sino uno de ellos; que no se va en fin á la escuela únicamente á aprender á leer.

Para poder formar juicio de lo que en realidad es la lectura ó arte de leer, es preciso tener entendido que las facultades intelectuales se desarrollan y proceden del modo siguiente para la adquisicion del medio ó de la habilidad de que tratamos. El niño comienza adquiriendo ideas mas ó menos imperfectas antes de hablar. No se nos oculta que de ordinario se principia enseñando á hablar á los niños por sonidos articulados que toman aquellos al oido é imitan con mayor ó menor dificultad y lentitud; sin que estos sonidos signifiquen nada para ellos, ni expresen idea alguna. Aun mas, sabemos que esta práctica se sostiene inconsideradamente, y constituye lo que se llama enseñar en muchas escuelas. Mas este no es el orden natural, es un abuso". (986)

Per a Pablo Montesino, l'aprenentatge de la lectura és un dels millors instruments per a comunicar-se amb els altres

i racionalitzar el seu pensament. La lectura no ha d'esser la única activitat racionalitzadora que es doni a l'escola. La seva filosofia sobre l'ensenyament de la lectura es redueix a un principi fonamental: "Al enseñar á leer á un niño se debe dar á conocer el significado de las palabras que ha leído". (987)

A l'escola no solament es va aprendre a llegir, el nin a de coneixer be el significat de les paraules de cada una de les veus i el sentit que tenen quan formen una oració. (988)

En definitiva, Pablo Montesino, pensa que:

"Por las razones expuestas nosotros reduciríamos todos los métodos conocidos hasta el dia para enseñar á leer, á dos clases generales; aquellos en que única ó principalmente se cuida de la pronunciacion correspondiente á los signos escritos; y aquellos en que se mira como una parte esencial de esta enseñanza el cuidado de que los niños no aprendan únicamente palabras de memoria y sonidos sin significado alguno para ellos; que no esté en fin limitada la enseñanza á la simple percepcion de figuras determinadas. Comprenderíamos en segunda corresponderian los métodos que merecen el título de racionales. Nos acomodaremos sin embargo á la clasificacion mas generalmente admitida en la Europa sin la menor repugnancia, por cuanto los métodos de que vamos á tratar ligeramente, pueden muy bien acomodarse á la enseñanza intelectual de que hablaremos despues". (989)

Es evident que Pablo Montesino pretenia formar persones intel.ligents, per tant la intel.ligència havia d'esser exercida mitjançant l'aprenentatge de la lectura, a més de facilitar l'expressió oral, ja que la lectura havia de dur-se a terme en veu alta. (990)

Per altra banda, Bernat Sureda ens sintetitza, de manera

oportuna el que pensava Pablo Montesino, quan ens assenyala que:

"Para el pedagogo zamorano todos los métodos que históricamente se habían desarrollado para la enseñanza de la lectura podían tener alguna aplicación positiva pero el mas recomendable desde su punto de vista pedagógico es el que denomina silábico-racional. Para la enseñanza por este método, el niño debe tener ya un cierto conocimiento de las letras. Para la enseñanza por este método, el niño debe tener ya un cierto conocimiento de las letras. Para conseguir este aprendizaje recomienda que se siga el procedimiento utilizado por el inglés Samuel Wilderspin y basado en cierta manera en los sistemas iconográficos. Wilderspin utilizaba para ello unas barajas de cartas en la que cada una representaba una letra, el educador estimulaba a los niños para que jugasen con estas cartas y se fuesen familiarizando con formas de las letras del alfabeto, tomaba una de las cartas y las mostraba a los niños. Les estimulaba a que dijese con aquella letra y a partir de los objetos que estas palabras representaban, comenzaba un diálogo con los niños, sobre las propiedades características de los mismos". (991)

Per a Pablo Montesino, el mètode de Wilderspin, era satisfactori perquè no es limitava simplement a coneixer lletres i a articular determinats sons: "... es mas bien ejercitar útilmente las primeras y mas importantes facultades intelectuales por medio del estudio natural de los objetos que nos rodean". (992)

El mestre ha de facilitar el desenvolupament de la intel·ligència i de la raó, a on la comprensió del que llegeix i escriu l'infant ha d'esser fonamental. En aquest mètode l'aprenentatge del dibuix resulta una passa important i quasi bé simultània a l'aprenentatge de l'escriptura, ja que pensa que és absurd que l'infant hagi d'esperar a llegir i a escriure fins que hagi desenvolupat les seves habilitats pel dibuix. (993)

Si bé, Pablo Montesino, no va dedicar cap d'aquests articles sobre mètodes d'escriptura, cal indicar que si que hi va fer algunes referències, precisament quan parla de l'ensenyament simultani de la lectura i l'escriptura, i ens diu:

"..hemos dicho que al aprender el nombre de la letra conviene que el discípulo la forme de un modo ú otro con mayor ó menor perfeccion; y del mismo modo las sílabas y palabras. Cuando hablemos de los métodos de enseñanza á escribir procuremos demostrar la conveniencia de que precedan algunos rudimentos del dibujo lineal; y que aun quando no preceda el estudio regular de estos rudimentos, se aprenden de hecho, aunque imperfectamente, y sin que ni el maestro ni el discípulo, por lo comun, lo perciban al tiempo de formar las letras. Mas desde los rudimentos á que nos referimos, hasta la habilidad de dibujar un caballo, una floretc., para conocer dos letras, dos sílabas ó dos palabras, hay una distancia inmensa.

Seria mas fácil llegar con algunas nociones del dibujo hasta el punto de poderlo emplear en el segundo medio que hemos indicado, reducido á dar á conocer las letras figurándolas con órganos de la palabra; pero este medio lejos de parecernos ingenioso y útil, nos parece por el contrario ridículo, que nos limitaremos únicamente á una insinuacion". (994)

Per tant es considera que l'infant, per a aprendre a llegir i a escriure no ha de saber dibuixar a la perfecció.

De l'edat a que considera, Pablo Montesino, que s'ha de començar a escriure ens diu:

"Pueden i deben comenzar á escribir á los cinco años (ó antes), sin perder nunca de vista que no es el objeto principal de estas instituciones la enseñanza de estas materias. Se les dedica por tanto á este trabajo con mucha lentitud, dándoles pocas y cortas tareas á la semana". (995)

Es més, Pablo Montesino, considera, lògicament, que no son necessàries les regles de caligrafia, i:

"...Todo lo que pueden hacer es imitar lo que ven escrito, y mejor lo que ven escribir; y aun esto lo harán lenta é imperfectamente como es natural. Deben escribir en pizarra, ó en su defecto en arena, en papel ó madera pintada de negro, encerada y barnizada; sin que deje de ser útil que trabajen alguna vez en el encerado grande, imitando lo que hace el maestro". (996)

Part de les teories sobre aquest aprenentatge, Montesino, els deu a Pestalozzi, com ell bé reconeix, per exemple quan ens indica:

"Algun conocimiento de dibujo lineal, únicamente los primeros rudimentos, y el ejercitarlos en ellos debería preceder, segun Pestalozzi, al ejercicio de escribir. Por lo menos se deberá comenzar ejercitando á los niños en dibujar las líneas fundamentales de que se componen las letras; reunir y combinar despues estas líneas para la completa formación de las letras; procurando que se sienten en escribir letras grandes ó medianas, aunque no sean mayúsculas, y teniendo siempre á la vista la letra ó letras de que se ocupan por medio de los tableros de lectura ó de muestra". (997)

Es tracta d'una iniciació a l'escriptura a partir de la paulatina habituació de l'infant al traçat de línies rectes, sense cap tipus d'ajuda com un regla, es tracta de possibilitar l'habitud, no tan sols la mà, sinó la vista a seguir la trajectoria configurada. Ha de dibuixar cercles, curves, etc, tot tipus de figures geomètriques, per habitudar-se a la utilització dels sentits de forma coordinada.

És un pas necessari per a l'expressió gràfica dels nombres, ja que els nins comencen a sumar, restar, multiplicar i

partir, mitjançant bolles. Després s'exercita bestant a comptar per nombres que presenten als sentits els objectes reals i no simples abstraccions, passaran a conèixer els signes, xifres que ens serveixen per escriure els nombres ó qüantitats. (998)

Fins arribar a donar importància al càlcul, degut a la relació que té amb les activitats mercantils i com exigència del model de societat que havia de servir l'individu que s'anava formant. (999)

Dins aquesta tònica de didàctica, Pablo Montesino, escriu un article dedicat a l'ensenyança de l'aritmètica, en el que es fonamenta amb Pestalozzi, i del que el considera com:

"... uno de los profesores que mas se han distinguido por sus principios relativos á la enseñanza de la aritmética, considera da bajo el punto de vista que acabamos de presentar, ha sido el célebre Pestalozzi, á quien nos complacemos siempre en poder citar con elogio merecido ..." (1000)

Es així que a continuació Pablo Montesino explica el sistema de l'esmentat Pestalozzi, en el que:

"... se da principio a la enseñanza excluyendo la cifras hasta conocer bien los números en su verdadero significado, las reglas vienen despues, las deduce naturalmente el discípulo, no se le imponen desde luego como preceptos, ni se les explican como de costumbre por medio de definiciones..." (1001)

Ja que confonen la intel·ligència i l'infant no arriba a comprendre. Tot això, pensa Montesino, és aplicable a altres estudis elementals. (1002)

La seva devoció per a Pestalozzi, en aquest article,

es manifesta quan cita les cartes a Gesner (Gertrudis) que parlen de les idees i la forma d'actuar del seu autor: en relació a l'ensenyament del càlcul a la instrucció primària (elemental):

"Esta ciencia se funda precisamente en la simple reunion y separacion de unidades. La fórmula fundamental es esta: UNA Y UNA SON DOS; SUSTRAYENDO UNA DE DOS QUEDA UNA. Todo número ó toda cantidad, cualquiera que sea su nombre y la operacion aritmética con que se haya formado, no es mas que una abreviacion del referido procedimiento elemental". (1003)

La cita que ens fa de Pestalozzi li ocupa quatre pàgines de l'article, en les que pareix donar-li importància, però que ja considera superat amb alguns aspectes, com per exemple com quan diu:

"... estas tablas que en dia no estan en uso, por haberlas sustituido con diferentes aparatos mas ingeniosos y mas convenientes al fin. Se usa principalmente el tablero contador, conocido en las escuelas de párvulos y de que se da noticia circunstanciada el Manual de estas escuelas. Por medio de bolas se puede hacer el tablero referido mucho mas de lo que Pestalozzi practicaba con su tablero de deletreo y sus cuéditos de carton, y con mayor facilidad". (1004)

Així acaba el present article, ja que si es vol aprofundir ell mateix ens remeteix a l'esmentat Manual para los maestros de escuelas de párvulos, (1005) en que ens parla també de l'ensenyança de les figures geomètriques i de les dificultats que hi ha perquè els infants puguin retenir les seves formes. (1006)

En aquest cas el model que segueix és el de Mr. Wilderspin que:

"... se valió para este objeto de un instrumento ingenioso y sencillo que llamó Gonigrafo, y se reduce á un número mayor ó menor de planchitas de hierro,

hoja de lata, etc muy delgadas y estrechas, enlazadas en los extremos por medio de un eje sobre el que se mueven; y de este modo puede formarse con ellas toda clase de figuras geométricas compuestas de líneas rectas y ángulos, como triángulos, cuadriláteros, pentágonos, hexágonos etc.". (1007)

De totes maneres, segons assenyala Sama, els consells de Montesino es fonamenten en un pensament tradicional sobre l'ensenyança de la matèria. Considera que sorgeixen d'un sistema analític, abstracte i difícil d'entendre i aplicar a les escoles. (1008)

L'ensenyança de l'Educació física és un ensenyament que també preocupava a Pablo Montesino, des de la seva òptica de l'educació integral, com educació per a la salut o higienista.

Per a ell, l'Educació física, no consistia únicament amb exercitar el cos, sino amb una bona alimentació, dur a terme activitats lúdiques i sanes.

Pablo Montesinos considerava que l'Educació física s'havia de concebre de la manera que a continuació l'explicava:

"En este concepto podemos definir la educacion física diciendo que es la aplicacion de los medios más á propósito para conservar la salud y para desarrollar las fuerzas físicas, dando energía y desembarazo al ejercicio normal ó natural de las funciones de los órganos ó partes que componen el cuerpo humano. Como las facultades intelectuales y morales, esto es, el entendimiento y la voluntad, se ejercen por medio de estos órganos, ó lo que es lo mismo, por medio e la organizacion física, claro es que si esta es imperfecta originariamente, y si no tiene el desarrollo y energía necesarios, aquellas facultades serán imperfectas ó no podrán ejercerse cumplidamente". (1009)

El desenvolupament de les facultats físiques juga un paper determinant en el de les facultats intel·lectuals, l'Educació física es la base de l'educació general.

La seva preocupació per a la salut es manifesta amb paraules dedicades a assenyalar les principals cures i mitjans convenients per aconseguir una bona salut:

"Cuidado del aire que ha de respirar el niño; de sus alimentos y bebidas; del sueño; del vestido; del aseo y de los ejercicios convenientes". (1010)

Amb aquest pensament estava a l'altura dels països europeus més avançats: Anglaterra i Alemanya, contraposat a la realitat educativa que es vivia al conjunt de l'Estat espanyol, on era pràcticament nul·la l'acció educativa que es duia a terme en aquest sentit.

En el que es refereix a l'estricta exercici cal indicar que fa falta que sigui progressiu i motivador, sense forçar als infants, amb un grau de llibertat molt important. Considera que:

"Como primer requisito, esencial para que el ejercicio muscular sea realmente provechoso, es preciso que reuna la circunstancia de ser agradable es decir, que intervenga la voluntad; que el alma se interese y haya estímulo nervioso proporcionado la accion muscular; ó de otro modo, que haya armonia de accion entre la fuerza motriz y la parte movida; que la voluntad y los músculos se dirijan al mismo fin y al mismo tiempo". (1011)

Estava en contra dels exercicis que forçassin a l'infant, que ha d'actuar amb el màxim de naturalidad possible. No cal motivar massa a l'infant si es sap aprofitar el joc i la distracció perquè pugui trobar agradable l'exercici físic.

Ens parla de:

"Otra circuntacia ventajosa que llevan consigo los juegos comunes de los niños es la de poner en

(  
 movimiento simultáneamente todos los músculos voluntarios. Apenas haya un solo músculo de los que constituyen principalmente la fuerza y agilidad de los miembros que no se ejercite en sus variados movimientos; todo se mueve en ellos". (1012)

Els exercicis han d'anar acompanyats dels corresponents moments de repos, i a pesar de que els infants tenguin la capacitat d'acció molt accentuada és necessari que el descans sigui profund perquè el cos es pugui recuperar.

De les característiques dels exercicis que els pàrvuls poden dur a terme el mateix Pablo Montesino ens indica, des de la seva òptica naturalista, que:

"Todas las ventajas que notamos en los ejercicios propios de la niñez, son sin duda resultados inmediatos de una prescripción de la naturaleza, general y universalmente observada en los animales jóvenes de cualquiera especie que sean. Las carreras, los brincos, las cabriolas, los movimientos, en fin, rápidos y variados, característicos de la primera edad en todos los animales incluso el hombre, tan agradables y tan provechosos á todos, prueban lo que hantes hemos dicho; esto es, que para sacar toda la utilidad posible del ejercicio, conforme á lo dispuesto por la naturaleza, es preciso que el placer y la vivacidad estén combinados ó sean el motivo del ejercicio, conforme á lo dispuesto por la naturaleza, es preciso que el placer y la vivacidad estén combinados ó sean el motivo del ejercicio muscular; y aun añadiremos que careciendo de esta condicion saludable el ejercicio viene á ser una evasión de la ley natural, y un medio de privarnos de las principales ventajas que resultan del cumplimiento efectivo de aquella". (1013)

La inactivitat dels infants i especialment la que el règim escolar imposa a les nines, és especialment perjudicial per a la seva salut. L'abandó en que estava l'Educació física a l'escola incidia més directament a les nines, no tan sols per la manca d'exercicis sinò per els costums i privacions a que es veien sotmeses.

D'aquestes qüestions ens assenyala el propi Montesino, en relació a l'educació de la dona:

"Si por acomodarse al sistema vigente de educacion femenina, en vez de promover este ejercicio se colocan los musculos del tronco, de la espalda y pecho, en las peores circunstancias posibles para ejercitarlos, deberá resultar lo que vemos con frecuencia, falta de robustez y de salud. Claro es que abandonando el cuerpo á su propio peso caeria en tierra por la ley de gravedad como cae un cadáver; y es facil inferir que cuando estamos sentados ó de pie solo podemos guardar estas posturas en fuerza de la accion muscular. Mas si nos limitamos á una aptitud, como la de estar sentados y derechos en una silla, ó lo que es peor, en los bancos sin respaldo, como es de costumbre en las escuelas, obligamos á los músculos que sostiene la espina y el tronco á una contraccion permanente en vez de ser alternada con la extension y descanso". (1014)

En definitiva, la manca d'exercicis adequats la passivitat fa cosos debilitats, i més si la dona es veu privada de l'aire lliure i la llum del dia, obligades a estar aturades i sense més exercici que un passeig.(1015)

De totes maneres que per els infants de les escoles de pàrvuls no es necessari donar regles per a dirigir els exercicis corporals, i sobre la gimnástica més convenient indica que:

"...la aprenden sin que nadie se la enseña . Sus ejrcicios van siendo más activos á proporcion que adquieren fuerzas; y así es que los individuos de cuatro años. Dejándoles en libertad donde no puedan hacerse daño, ellos elijen por sí el juego que les conviene, y de aquí resulta la gran variedad de diversiones que se observa á un mismo tiempo entre los niños de una escuela numerosa. Los juegos y ejercicios de los párvulos son y deben ser comunes a los dos sexos. Se observa; sin embargo, que cuando van llegando á los cinco años comienzan las niñas á abstenerse, ó dejan de tomar parte en algunos entretenimientos de los niños de la misma edad;

y la razon ha de ser que no pudiendo hacer iguales esfuerzos no les resulta placer. Esto está en el orden de la naturaleza que no las ha dotado general de órganos tan capaces de fuerza; y cuando no es efecto de una imprudente disciplina, deja de ser un mal y es un bien; por queen otro caso no seria el ejercicio proporcionado á la fuerza y á la voluntad. Mas no porque llegando á esta edad las niñas sean incapaces de ejercicios tan activos y á veces violentos como los niños de la misma edad, dejan de emplearse en otros juegos y ejercicios que les son más convenientes. No juegan ó corren tras la pelota; pero toman la cuerda y saltan, ó se agregan á otros niños más pequeños y juegan con ellos, y se emplean frecuentemente en cuidarles y servirles, que es tambien otra admirable inclinacion natural". (1016)

Montesino es preocupa pels exercicis més adequats en els que tots o la major part dels músculs s'exercitin sense gaire violència en l'acció. (1017)

És un decidit partidari de la naturalitat en els exercicis en els pàrvuls, sobre tot de l'espontaneitat. Estudiar quins son els jocs que més atreuen als infants, com a minim els mes freqüents per a motivar-los, encara que no sempre siguin els més efectius i complets des del punt de vista de l'educació del cos. Però tot es dirigeix a l'educació dels sentits.

Dins aquest ordre hi te la seva importància l'educació pels treballs manuals, l'educació per la música i fins i tot el treball corporal, per exemple a través de l'ensenyament de l'agricultura.

Per altra banda cal recordar que l'ensenyament de l'agricultura, per a Montesino ha de tenir el seu lloc a les escoles elementals. Aquí te la influència de Pestalozzi

i de Manuel de Fellemberg. És així que en Montesino té la esperànça de que:

"Cuando en nuestras escuelas primarias se adopte por punto general la enseñanza por medio de objetos materiales, como indica la razon, la disposicion de los individuos para el estudio y práctica racional de la agricultura se mejorará considerablemente, saldrán mejor preparados por cuanto los objetos de que por necesidad han de valerse los maestros para proceder á esta enseñanza, habrán de corresponder en gran parte á los que son de uso comun en la agricultura, tomados de entre los animales, vegetales y minerales, ó de los artefactos; y el mayor conocimiento de los objetos de esta clase que les proporcionará la primera enseñanza, les será sumamente útil despues. Sobre todo les será útil el habito de observar, examinar, estudiar las calidades de estos objetos y clasificarlos, contraido en la infancia". (1018)

Pensa que com a mínim a les escoles comuns s'ha d'oferir als estudiants uns primers i elementals rudiments sobre l'agricultura, i els mestres dispondran de terreny per a cultivar un jardí o un hort, que amb l'ajuda dels deixebles no tan sols cultivaria sinó que despertaria la seva afició a l'agricultura. (1019)

Aquest ensenyament populista proposat per Montesino volia esser un element de potenciació de l'economia pre-capitalista, amb una incidència bestant forta de la del pensament fisiocràtic de l'època dels il.lustrats, i que es diferenciava de la de Fellemberg perquè no anava dirigida al agricultors, com a formació tècnica, sino a les escoles comuns com a formació bàsica en que pensada pels fills dels agricultors.

Una vegada fet un repàs als mètodes i als ensenyaments que analitza Pablo Montesino, ens podem referir a la "Clasificación de los niños en las escuelas y conveniente distribución de los discípulos en secciones ó subdivisiones para el comun aprovechamiento", (1020) i arriba a fer la següent reflexió:

"...en el supuesto de que no es posible establecer método regular sin que esté fundado sobre una distribución convenida y fija de los discípulos, en porciones ó grupos que hemos denominado secciones. Hemos expresado el número de secciones en que deben estar divididos los niños conforme al sistema que se dice de enseñanza mutua; y el número de los que suelen tener lugar en la enseñanza simultánea. Hemos espuesto los principios á que se debe arreglar la formación de estas secciones relativamente al número y circunstancias de los individuos que han de comprenderse en cada una de ellas, y la necesidad de renovarlas trasladando los discípulos de unas á otras á proporcion de los adelantamientos individuales, sin proceder sin embargo inconcientemente á estas traslaciones; y hemos dicho también que el número ordinario de secciones, particularmente en las escuelas donde se halla establecida la enseñanza mutua y donde la concurrencia de niños es grande, no suele bastar, y es preciso muchas veces subdividirlas, haciendo de cada seccion dos ó mas á proporcion del número de niños que corresponden á cada una, y estableciendo en estas subdivisiones diferentes grados de la enseñanza propia de la seccion". (1021)

De fet, el que pretenia Pablo Montesino era que a les classes existís un cert ordre, amb la necessitat de que hi hagués una persona responsable per controlar els infants degut a que en aquestes edats és facil que manifestin el seu esperit inquiet.

Per altra banda hi ha d'haver un ambient favorable per facilitar una emulació positiva. S'ha d'aconseguir estimular als infants perquè siguin aplicats.

El concepte d'emulació proposat per Montesino es troba definit amb les paraules següents:

)

"Emulacion es segun el dictámen de algunos un deseo de adelantar en la virtud y en la adquisicion de conocimientos; un deseo de progresar de continuo en la literatura y en las ciencias, y de vigorizar y dar extension a las facultades intelectuales. Segun otros, y este es el sentido en que de ordinario se toma esta palabra, la emulacion es un deseo de superioridad, un espíritu de rivalidad y competencia, un anhelo en fin por sobresalir ó exceder á otros". (1022)

Continua aprofundint amb aquest concepte per justificar els seus plantejaments sobre els premis i castics. Considera que moltes vegades, segons com s'aplica aquest, resulta negatiu per aconseguir una eficàcia positiva, perquè creu que:

"La emulacion pues, en el sentido de competicion, rivalidad y deseo de exceder, ser ó parecer mas que otros, es en general un mal medio de estimular á los niños y llevarles á que todos se apliquen y se atribuyan; y peor todavia para infundir sentimientos y principios morales, y formar hábitos saludables. no diremos que esta especie de emulacion pueda ó deba desterrarse absolutamente de las escuelas". (1023)

Es evident, per aquestes paraules que no s'atreveix a negar el paper que pot jugar un tipus d'emulació competitiva, malgrat assenyali alguns perjudicis que poden sorgir de la seva pràctica.

Per a Pablo Montesino, és el primer aspecte, el de estimular a l'infant per estudiar, sebre i aprendre, el que més el convenç. El que més li preocupa és millorar l'aplicació als estudis i aconseguir una conducta moral dels infants.

Aquest afany moralitzador condueix a Pablo Montesino a afirmar:

"que no cede su importancia á ninguno de los presupuestos; procurar que nazca en los niños el sentimiento del deber y de la futura responsabilidad; y que este sentimiento se vigorice y venga á ser habitual. Con este sentimiento se marchará por camino mas seguro en el terreno de la sana moral y de la religion que en consecuencia de la mal entendida emulacion". (1024)

Resulta una visió justificadora de la utilitat que la superació dins ordre establert, des de la perspectiva d'una moral social individualista, amb un caire de projecció de solidaritat per a la felicitat. La felicitat col·lectiva depen de l'aportació que hi faci cada individu.

Dins tot aquest sistema de valors i educatius, hi ha de jugar un paper important el mestre, que és el personatge que la societat posa per aconseguir una instrucció suficient per a col·laborar amb la construcció de la nova societat. Aquesta qüestió demandava una certa professionalització dels mestres. És així que: "De algun tiempo á esta parte, los maestros que cuidan de mantenerse al nivel de los adelantamientos que hace su profesion en otras partes, adquiriendo por sí la instruccion que no recibieron en las escuelas, y otros que reciben ya esta instruccion mas ó menos completa en los nuevos establecimientos normales,...", (1025) una de les preocupacions més significatives de Pablo Montesino la d'adequar els mestres a les noves exigències educatives i professionals, com a peces fonamentals a la implantació del sistema educatiu.

Per a Pablo Montesino la formació del mestres resultava un dels temes més atractius i en el que va participar més directament en la seva potenciació inicial, ja que va ésser el primer Director de l'Escola Normal Central de Madrid, que en els examens públics d'aquesta escola celebrats al 6 de setembre de 1845 va pronunciar un discurs en el que afirmava, entre altres coses:

"La necesidad de crear escuelas especiales para los maestros que en lo sucesivo hayan de dirigir, no solo las escuelas comunes pobres, sino tambien las que no lo son, y otras superiores se percibe fácilmente parando la consideracion en que no hay otros establecimientos donde se dé una enseñanza preparatoria y acomodada á la profesion de maestro de escuela elemental ó superior de instruccion primaria; reflexionando además sobre la dificultad suma, sino absoluta imposibilidad, de que se formen por si, los que se dedican á una profesion tan mezquinamente remunerada, que naturalmente serán personas destituidas de medios necesarios para adquirirse la instruccion que necessitan, y cuando en fin se tenga el convencimiento de que no es posible obtener buenos maestros si el Estado no cuida de formarles a sus espensas y bajo su inspeccion. Remediada en gran parte esta necesidad con solo hallarse casi todas las provincias provistas de escuela normal, aunque sea incompleta, y por poco que se enseñe por ahora en ella á los futuros maestros, siempre se les enseñará y podrán saber estos muchas cosas que les impartan para el regular desempeño de su ministerio, y que ignoraban antes por no tener donde aprenderlas". (1026)

Per tant, la formació dels mestres era una preocupació bestant determinant als plantejaments de Pablo Montesino, ja que sense aquesta eina humana preparada adequadament, era gaire bé impossible dur a terme la implantació d'una educació popular arreu de l'estat espanyol, amb les garanties que exigien les circumstàncies exigides per la necessitat d'implantar el reformisme.

El mestre havia de jugar un paper important en els esquemes renovadors de Pablo Montesino, havia de deixar d'esser un simple transmissor de coneixements per esser un vertader educador. La formació del mestre havia de considerar el coneixement de la psicologia evolutiva dels infants i havia de conèixer els mètodes i tècniques que s'implantaven a l'Europa més desenvolupada al respecte.

En aquest sentit les Escoles Normals de mestres haurien de jugar un paper fonamental per a possibilitar una formació en aquesta línia.

Per a Pablo Montesino la formació d'un bon mestre ha de possibilitar la elecció de les formes més adients per aconseguir un mestre conscient de la seva labor i un professional digne de la seva professió.

Bernat Sureda considera que els mitjans que planteja Montesino per a millorar la professió del magisteri són:

"... el aumento de las retribuciones que reciben los maestros y la creación y difusión de las Escuelas Normales. De la aplicación de estos medios se obtendrá no solo mejores maestros sino también que aumente el prestigio social de los mismos y por consiguiente su capacidad de influencia moral sobre el pueblo". (1027)

És una manera de reconèixer que la posició social dels mestres d'instrucció primària tenia molt que desitjar i era necessari dur a terme un esforç per aconseguir el reconeixement de la societat de la professió per tal d'aquesta fos valorada el suficient per poder esser la persona encarregada per l'Estat per renovar el sistema educatiu.

Per altra banda, els mestres era necessari que s'organitzassin per poder defensar la seva professió, per aixó creu que una manera perque la situació dels mestres milloràs era defensar els seus drets a partir d'una associació tal com la "Sociedad de Socorros mútuos entre profesores de Instruccion Pública". Una societat mutua laboral, fundada a 1840, en defensa dels seus interessos professionals, fins i tot de formació i pedagògics. (1028)

Era fonamental que els mestres, a més d'estar ben adequadament preparats, s'havien de sentir compensats en la seva tasca i així sentir-se col.laboradors en la construcció de la nova societat que pretenia el liberalisme i la nova classe social, la burgesia, a traves de la seva aportació ideològica mitjançant la seva aportació escolar.

A més en l'exposició de plantejaments pedagògics que ofereix Pablo Montesino hi figuren tots els nivells educatius, temes organitzatius, mètodes d'ensenyament, divulgació cultural a traves de biblioteques infantils, inspecció de la instrucció primària etc. Temes que evidentment resultaven fonamentals en l'ideari d'un pedagog preocupat per afavorir un amillorament del sistema educatiu des d'una òptica liberal.

Un home que va saber divulgar el seu pensament pedagògic a traves de les eines que tenia disponibles, especialment des del B.O.I.P. i dels llocs oficials que va ocupar. Malgrat les seves idees no sempre s'aplicassin com Montesino ho veia des de la seva pròpia teoria.

Un dels intel·lectuals i literats que també hem de tenir en compte, en aquest repàs d'elements que aportaren idees i docència en aquest moment, és Alberto Lista. És un dels representants dels inicis del liberalisme i que encara és influït fortament per les idees dels Il·lustrats sobre l'educació i l'ensenyança.

Lista intenta compaginar els seus plantejaments educatius, tant des del punt de vista . estrictament teòric com pràctic, a la seva pràctica docent. Intenta que els seus plantejaments educatius tinguin una viabilitat des del punt de vista de la praxis educativa, a l'acció educativa. Procura compaginar l'humanisme i el científisme, el classicisme i el liberalisme, i té una certa tendència a l'eclecticisme educatiu.

Per a Ruiz Berrio, Lista, literat i docent a més de canonge, intenta:

"Coordinar con la mayor equidad el desarrollo humanístico en los planes de enseñanza que desarrolla magistralmente en los Colegios y sobre los que teoriza en la prensa. Concibe la enseñanza del latín y de las Humanidades como algo que tiene un relativo paralelo con los bachilleratos actuales, como un proceso en la formación general del individuo con mentalidad propia". (1029)

Alberto Lista considera que aquesta és una etapa de l'ensenyança que té entitat pròpia, malgrat també sigui un pas per a la possible integració de l'alumne posteriorment a la Universitat.

També, com a Pablo Montesino, proposa un ensenyament

a on hi figurin l'educació física, intel·lectual i moral, però amb una mentalitat més clàssica que la seva.

I malgrat la bibliografia sobre Alberto Lista sigui pobra, val la pena fer alguna referència a aquest autor per la seva possible incidència en la construcció del sistema educatiu liberal, des del punt de vista moderat.

Un dels seus biografiadors, Hans Juretschke, considera que Alberto Lista d'entre les seves característiques com a autor va destacar per la seva formació humanística i el seu saber, reuneix, com a educador, el jovent més selecte de la generació d'homes que després seran els cap devaners a la política i a la cultura de l'època Isabelina. (1030) Encara que el seu comportament enfront dels esdeveniments històrics fou bastant desafortunat i contradictori des del punt de vista ètic.

Malgrat aquestes contradiccions, Lista va participar de les idees liberals, al manco fins el punt d'acceptar que:

"El joven que emplee los felices años de la adolescencia en adquirir los conocimientos que hemos enumerado, podrá servir a la patria con utilidad y gloria en cualquiera de las carreras que el sistema liberal abre a la honrada ambicion de los ciudadanos"(1031)

Aquestes afirmacions venien a rel de demanar-se i reflexionar sobre: "¿Cuál es el sistema de enseñanza que conviene a un gobierno liberal?, que juntament a la seva participació, amb Quintana, a l'elaboració de plans educatius als inicis del segle XIX, especialment en col·laboració

amb Jovellanos, el que feia que el seu bagatge científic tingués a veure amb la Il·lustració. (1032)

Les seves reflexions sobre l'educació literària en són una mostra del seu pensament educatiu i de les seves influències, per exemple quan parla de les matèries que ha de contemplar l'educació literària, ens indica:

"Las disciplinas que hasta aquí hemos enumerado son propias para cultivar el entendimiento i embellecer la imaginacion; però la educacion literaria será incompleta si no se instruyese a la juventud en aquellas ciencias que, desenvolviendo las ideas de la justicia, dirigen la voluntad. Tales son la moral, la historia, la legislacion, y por apéndice, la economía política, a la cual, no sin razón, ha colocado el primer ideologista de nuetros dias entre las ramas de la filosofia racional/ Estas ciencias forman el vestibulo del gran templo de la jurisprudencia y facultades del hombre; los elementos necesarios de la sociedad; los de las pasiones humanas; los ejemplares de la historia que es, probablemente hablando, el observatorio de la moral, y las máximas filosóficas de donde mana el derecho constitucional, y la ciencia económica, forman el plan de la enseñanza". (1033)

Aquestes afirmacions eren publicades a "EL Censor" el 24 de març de 1821, el que vol dir que fou escrit probablement dins el Trienni liberal (1820-1823), període d'exaltació liberal, en el que Lista segurament hi va col·laborar, encara que només fos per qüestions de moda. Però que manifesten, en certa manera, una preocupació per matèries adients a la realitat que posteriorment es veuria.

A nosaltres, el que ens interessa d'Alberto Lista és el que va afirmar a partir de 1833, quan ja entram a la regència de Maria Cristina. Però, naturalment, sense oblidar la seva trajectòria anterior. De les notícies primeres que

hem de remarcar és la del Pla d'estudis del "Colegio de humanidades de San Felipe Neri" de Càdis a 1838, ja dins el ple d'aquesta etapa, en el que curiosament ens indica la importància que han de tenir els estudis de la primera ensenyança, i diu:

"En la escuela de primera enseñanza se instruirá a los alumnos en la lectura, caligrafía en las dos letras española en inglesa, gramática y ortografía castellana, catecismo de la doctrina cristiana, rudimentos de moral civil y de urbanidad. Esta enseñanza deberá durar dos años" (1834)

Però es veu que no era el que l'interessava més, perquè el seu objectiu era l'educació literària, adient a les exigències de la demanda social i de les possibilitats que exigia el nou model de societat constitucional, més o manco liberal, i en conseqüència en termes que facilitassin el camí ciutadà a les capes de la població que havien d'assolir el reformisme liberal sense estridències. La Instrucció primària, en aquest cas, no significava més que un primer pas. Però en la seva concepció educativa s'hi detecten aspectes de conservació i de renovació, intentava enllaçar el passat amb el present i futur.

L'objectiu d'aquesta educació literària i de les humanitats quedaria definit per Alberto Lista quan, el novembre de 1838, afirmava que l'objecte principal d'un bon Pla d'estudis d'un col·legi d'Humanitats havia d'esser:

"... proporcionar a un alumno de regular

talento y aplicacion, en un determinado número de años, sin fatigarse demasiado, y alternando los estudios severos y difíciles con los amenos y agradables, la instruccion necesaria para entrar después en las carreras científicas, ya civiles, ya militares, para presentarse dignamente en la sociedad culta, para hacer con utilidad los viajes por países extranjeros a que le obligue ó la naturaleza de sus ocupaciones ó la voluntad de sus padres, ó su propia inclinacion".  
(1035)

Moral utilitarista, però al mateix temps romàntica, i elitista, a més que les iniciatives més conegudes de Lista són de tipus privat, no tan sols per a la seva problemàtica personal i professional, sinò també per a la seva pròpia concepció del liberalisme.

El 7 de desembre de 1838, la Gaceta de Madrid publicava el Discurs "leido en la solemne instalacion del colegio de San Felipe Neri de Cádiz, por su director regente de estudios D. Alberto Lista", (1036) que és un resum del que pensava sobre la mentalitat educativa de la seva època i el que podia assumir des de la seva òptica moderada i cristiana:

"Y sin embargo ni los trabajos de aquellos insignes navegantes, ni las azañas de los generales de mar y tierra que tantas páginas gloriosas han dado á la historia de nuestra patria, ni las expediciones militares, políticas ó mercantiles, tienen una relacion tan inmediata con principio intelectual y religioso como la educacion moral y literaria de la juventud. El cristianismo ha elevado á la dignidad de Sacramento el vinculo que da hijos á la sociedad: el cristianismo consagra tambien con el mas tierno, con el mas sublime de sus misterios las instituciones que convierten á los niños en hombres útiles á si mismos, á su familia y á su nacion por sus conocimientos y su moralidad"  
(1037)

I malgrat que la seva religiositat fos evident : "Es una desgracia de la época actual, hija del filosofismo y de las

preocupaciones anti-religiosas del siglo pasado", (1038) també volia demostrar que hi havia una estreta relació entre el cristianisme i la sabiduria, "entre los progresos de las luces y el conocimiento en todos los ramos del saber, y la doctrina del Evangelio". (1039) Es veu que els seus temors inicials quedaven dissipats, ja veia possibilitats reals d'allunyar els extremismers liberals provocats pel procés secularitzador.

Esperava demostrar als assistents a l'acte, a partir de la unió íntima entre el cristianisme i la intel·ligència, que:

"La religion ha de presidir á la educacion moral y á la instruccion literaria; y por lo mismo esta será lo mas estensa possible; y la junta se propone extenderla todavia mas en lo secesivo. Se ha dado tanta ampliacion á la ciencias matemáticas, porque ademas de gran número de carreras para las cuales son necesarias, es casi imposible hacer progresos sin ellas en el estudio de la naturaleza. La historia, bien, bien estudiada, es la fuente de la verdadera política: la literartura, el recreo digno del hombre, i la maestra del poeta y del orador; la economía, fundamento de la buena administracion: la ciencia del comercio, del mayor interes en este pueblo, destinado por su posicion para ser el primer emporio del mundo; que lo fue en otro tiempo, y que si el deseo no me engaña, lo volverá á ser algun dia. Los idiomas sabios antiguos son necesarios como auxiliares de la ciencia de las humanidades, señaladamente el latino, que no es lícito ignorar á ningun literato español, porque es la piedra de toque de la propiedad de nuestra lengua. El francés y el inglés son ademas precisos para el diplomático, el viajero y el comerciante". (1040)

Té a més un plantejament social, que és garantir una bona educació als pares de família, una educació que moldejàs el caracter dels seus fills i els instruíss

per facilitar el seu prestigi social. (1041)

A més de comprometre's a que en el Col·legi els pares podran comprendre que:

"...Con sólo considerar que el único verdadero caudal que pueden legar a sus hijos es la instrucción, dirigirán a ella todo su conato y solicitud paternal, renunciarán a su ternura mal entendida que fomenta la negligencia y la inaplicación propia de los primeros años; no mirarán como pérdidas las cantidades que empleen en la enseñanza y podrán más atención en examinar por sí mismos, o, si no son capaces de ello, por medio de amigos instruidos, los progresos intelectuales de sus hijos". (1042)

Però també era conscient de les dificultats que es presentaven per aconseguir un ensenyament de qualitat i tranquil·litza-va els pares que, malgrat la baixa qualitat existent, ell garantia aportar solucions per superar el mal estat en que es trobava l'ensenyança corregir-lo, i demanava la col·laboració dels pares. (1043)

Un altre plantejament social ja havia quedat manifestat a "La Estrella" el 15 de novembre de 1833, a on es diferenciaven tres tipus d'educació, a més de reclamar la necessitat que tota la població sabés llegir i escriure, aquests tres tipus d'educació es referien a:

"La clase de los artesanos necesita una educación más extensa, porque en el día las artes no consiste en mera rutina. Son las ciencias matemáticas y físicas aplicadas ....

Hay otra clase que se dedica a las ciencias superiores, a la teología, a la jurisprudencia, a la medicina ...

En fin, hay otra especie de educación necesaria a toda la parte culta de la sociedad, que siendo al mismo tiempo la más pudiente, debe pagarla. Tal es la de la amena literatura en sus varios i numerosos ramos. Pero no dejemos de advertir que debe haber clases públicas de esta enseñanza en favor de los

que siendo pobres necesitan de estos estudios, ya para satisfacer su curiosidad, ya par establecer y coordinar los pensamientos cuando tengan que escribir"  
(104)

Era aquesta una visió funcional de les necessitats que la població havia de satisfer, i plantejava clarament la dicstomia escola pública-privada, la privada pels rics i la pública pels pobres.

Entre altres aspectes cal puntualitzar que si bé els plantejaments de Lista són eminentement del que actualment deim segona ensenyança, el col·legi abarcaria des de la primera ensenyança i admetia, per tant, que un alumne que per la segona ensenyança estava preparat podiaseguir els seus estudis a la superior. Es a dir que entenia la segona ensenyança com a intermitja, tal com ho feia Xavier de Quinto, pocs anys després al seu "Bosquejo crítico del estado actual de la instruccion pública en España" a 1841, (1045) amb una òptica privatitzadora de l'ensenyament.

Era tot un sistema per aconseguir fer individus moldejats segons els esquemes paternalistes de l'època, idees que quedaven culminades amb aquest colofó:

"Y tú, hermosa esperanza de las familias y de la patria, inocente niñez, amable juventud, á ti dirijo principalmente mi voz y mis exhortaciones. ¿Quién podrá verte sin cariño y enternecimiento con la antorcha de las ciencias? Cada sentimiento elevado y generoso que mostreis, oh jóvenes alumnos; cada conocimiento que adquirais, será para mi y para mis compañeros, vuestros profesores, un placer inefable. En este mes cumplen cincuenta años 50 años de mi larga carrera de enseñanza, que comenzó a los 13 de mi edad. Acaso tengais por director al decano de los profesores de España. Mis numerosos discipulos han llenado ó

llenar puestos eminentes del Estado en la milicia, en la marina, en la magistratura, en los ministerios: algunos han perecido sacrificados gloriosamente su vida por la patria ... A todos los he amado con la mayor ternura: porque la paternidad que produce la enseñanza, si no es tan viva como la de la naturaleza, no es menos solícita y eficaz. El mismo amor, la misma solicitud os consagraré. No me falteis, y vivid seguros de que yo no faltaré, pues aunque ya anciano, siento que todavía quedan fuerzas en mi voz para desear vuestra felicidad con toda energía de mi pasada juventud". (1046)

Eren aquest moments la culminació de tota una vida, i probablement ja havia començat el seu declivi professional, a més de que cal recordar que de 1833 a 1838, Lista havia estat director de la Gaceta de Madrid, i en aquests precisos moments estava, o l'havien, apartat d'aquesta vida oficial.

Lista no havia volgut esser un simple buròcrata i, com director de la Gaceta de Madrid, va voler incidir a la vida pública de la Cort. En aquest sentit, Hans Juretschke, ens indica:

"... El nombre de Lista, en su calidad de director de la Gaceta, pudo haber pasado anónimo e inadvertido, incluso teniendo en cuenta que ésta no se limitaba aun entonces, como hoy, a la reproducción escueta de leyes y decretos. De hecho, no aparece especialmente relacionado con ninguno de los prohombres, con la sola excepción de Mendizábal. Por encargo de éste redactó Lista dos series de artículos en la Gaceta sobre cuestiones económicas y de legislación electoral, respectivamente, dándole con ellos una categoría intelectual mayor de la que merecía si los juicios de Morayta y de Juan Valera reflejan la realidad,..."(1047)

Fins i tot a través de la Gaceta de Madrid, Lista, volia exercir d'educador, labor que no sempre va aconseguir dur a terme. De fet, els seus articles publicats a la Gaceta de Madrid

son pocs, a pesar de que també hi va publicar resenyes de llibres amb mentalitat didàctica.

El que interessava més a Alberto Lista era la segona ensenyança, la que ampliava en la seva duració habitual, si bé en el que es referia als programes coincidia amb la resta; com diu Juretshke:

"...al igual que antes en San Mateo, la extiende sobre los ocho años, si bien los programas, estrictamente hablando, se pudieran cursar en seis. Otra faceta no menos digna de advertir es el hecho de que sigue dando igual importancia a humanidades y ciencias, con cursos para tres idiomas y literatura al lado de los de matemáticas, química y física. En el lado negativo hay que apuntar nuevamente la ausencia de cursos singulares sobre historia y literatura de España, aunque su enseñanza no las excluía y tal vez concediera mayor espacio que los institutos y facultades en el reducido número de años, según habrá todavía ocasión de demostrar. Finalmente se observa, y y ésta es la mayor diferencia, al contrastar el colegio de Cádiz con el Madrid, que ya no se habla del régimen liberal ni de fundamentos políticos ni de la constitución, así como se acentúa, por otra parte, la formación religiosa". (1048)

Aquest tipus d'inicativa ja li venia d'enrera, la seva defensa d'establiments privats, tant d'ensenyament primària com secundari, es remontava al trienni liberal (1820-1823), vegeu sinò el seu article d'"El Censor": "Reflexiones sobre la educacion literaria" (1049) a on, fins i tot, defensa el règim d'interinat pels centres. També les seves propostes anaven dirigides a l'educació que s'havia de plantejar en els seminaris, que estaven:

"...animados de los sentimientos patrióticos que deben hacer indestructible el sistema constitucional, y de que en ningún establecimiento público se profesen máximas ó se enseñen doctrinas contrarias á los principios liberales". (1050)

A més de considerar-se necessari es complissin uns sèrie de condicions:

".- La no admisió de nous membres que no huiessen cursado la segunda enseñanza en alguno de los colegios públicos, ya como <sup>internos</sup> o como externos (lo que equivalia de hecho a suprimir la posible rivalidad en tal nivel del seminario frente a los nuevos establecimientos públicos que se pretendía erigir).

.- Que el plan de estudios fuera aprobado por las Cortes.

.- Que sus profesores se nombraran por el gobierno a propuesta de los ordinarios.

.- Que en cada seminario hubiese un inspector que cuide de que "no se pervierta el espíritu patriótico de los alumnos".

.- Limitar la erección de diócesis metropolitanas (seis o siete, según El Censor, en la Península e adyacentes).

.- Que los seminarios pudientes costeasen su enseñanza, y que las rentas eclesiásticas del obispado se destinen a los colegios pobres, que, "habiendo dado pruebas de talento, aplicación y buena conducta en la segunda enseñanza, eligieren la carrera eclesiástica". (1051)

Per tant, la normativa assenyalava una funció educadora als Seminaris dins un ordre nacional i patriòtic, i mentres fossin regulats i controlats per l'estat. Era una fórmula eclèctica que es reflectia a la majoria de plantejaments que duia a terme Lista en el camp de l'educació, tant des del punt de vista teòric com des de la seva acció docent.

Mentalitat que paulatinament es converteix en favor de l'ensenyança privada, una vegada que es veu rebutjat pels poders públics afrancesat, malgrat la incidència que devia tenir a certs cecles de poder degut als seus col.laboradors i ex-alumnes.

La seva trajectòria ve marcada per l'època immediata

anterior, en temps dels liberals del trienni constitucional, quan ja defensava els internats i la disciplina per una banda, i la lliberació de creació de centres privats, en els que al mateix temps defensava la llibertat de continguts i mètodes d'ensenyament a utilitzar. (1052)

Era una concepció, la de Lista, que afavoria a les classes mitjanes i dirigents, a on el caracter preparatori cap a la Universitat de la segona ensenyança, era un terme intermig que coincidia amb plantejaments oficials de plans de secundària a on encara es conservava la importància de la formació religiosa, es conservava el llatí, la retòrica i poètica, i a on el centre nuclear depenia de les humanitats, malgrat es contemplassin les matèries anomenades científiques com la física i la química.

Quan, després de la mort de Ferran VII, Lista retorna a Madrid per dirigir la Gaceta fins a 1837, preten oferir una publicació renovada i desburocratitzada, però amb l'inconvenient d'haver de servir als interessos de governants diversos.

Per saber quina va ésser l'evolució de Lista durant la seva estada a Madrid podem recordar el que comenta Antonio Viñao Frago al comparar els plans dels Col·legis de San Mateo (1820) i el de San Felipe Neri (1838); en primer lloc ens ofereix una descripció dels dos plans per matèries i després quan aprofundeix en el pla del San Mateo diu:

".- Humanidades o "verdades que nos manifiestan las bellezas del mundo ideal", que incluían las lenguas lätina, castellana, griega y francesa, la mitología, geografía, cronología e historia, y la elocuencia poética, con especial atención y preeminencia del latín, al que dedicaban los dos primeros años.

.- Ciencias matemáticas y físicas o "verdades que nos dan a conocer el mundo físico", con una orientación preferentemente teórico-abstracta en las primeras, y unas breves y generales nociones o "elementos", en las segundas, de las disciplinas o ciencias de la naturaleza.

.- Ciencias filosóficas, morales y políticas o "verdades que nos enseñan las combinaciones del mundo moral", en las que se incluían los principios de ideología, lógica y gramática general ("origen, deducción y expresión de nuestras ideas"), los principios de la ética ("teoría de la voluntad"), y los principios de legislación universal ("estudio político de la historia", "exposición filosófica de nuestra Constitución", el derecho natural y de gentes y la economía política)". (1053)

I segueix amb un altra conjunt de matèries que s'anomenen altres disciplines com: Dibuix y delineació; LLengua francesa; LLengua italiana (voluntaria); LLengua anglesa (id.); llengua alemana (id); Música i ball (id). A continuació ofereix la urbanitat teòrico-pràctica; l'educació moral i religiosa teòrico-pràctica i l'educació física i gimnàstica. (1054)

Però el que ens interessa assenyalar és com queda posteriorment al pla del Col·legi de San Felip Neri, que Lista va dirigir de 1838 a 1843, recol·lat per grups socials poderosos, a on enviaven els seus fills i que contava amb el reconeixement de les forces religioses, civils i militars. En aquest sentit s'han de destacar una serie de canvis, que son fruit, no tan sols del canvi de mentalitat que haguès

pogut sofrir el mateix Alberto Lista, sinò que en són un reflex de les circumstàncies socio-polítiques que envoltaven aquest fet, estava en definitiva al servei de les noves classes dominants i complia la funció social, a través de la docència, de nodrir aquestes dels seus dirigents als diversos sectors de la vida ciutadana amb una mentalitat d'utilitat social. Per exemple Lista adequa el programa del seu ensenyament en aquest ambient social:

".- La eliminación, en las ciencias filóficas, del derecho natural y de gentes y del estudio de la Constitución (había desaparecido la necesidad de "justi ficarse" ante los liberales del trienio, y quizá no existiera una plena identificación del grupo ideológico que apoyaba el establecimiento con la Constitución de 1837) y la permanencia del estudio de la economía junto con la introducción del comercio (como reflejo de las exigencias prácticas del ambiente mercantil en el que se ~~des~~desenvolvía la alta burguesía gaditana).

.- La desaparición de la educación física y gimnástica (ante la ausencia de una orientación militar preferente entre los hijos de las familias a las que el colegio se dirigía).

.- La mayor importancia, relevancia y exigencia de la educación religiosa, teórica y práctica, que se deja translucir en la necesaria condición sacerdotal del rector, la exigencia de inspectores eclesiásticos encargados de la "sobrevigilancia", y la fijación detallada en el Reglamento de los "ejercicios" o prácticas religiosas, tal como correspondía a las coordinadas ideológicas de la junta directora y de los grupos sociales que apoyaban el centro docente, así como la evolución personal de Lista en este último periodo de su vida ya cumplidos los setenta años". (1055)

Es evident que aquest Alberto Lista estava bastant allunyat de qualsevol liberalisme radical, i les seves postures ideològiques s'aproximaven més bé a la nostalgia del clasicisme respecte al que fa a la literatura, i al moderantisme en el que fa a la política, a més d'esser imbuït d'un cristia-

nisme històric i gens anticlerical.

Volia oferir una educació elitista a les capes de la societat que així o demendassin, des de la iniciativa privada desencantat de l'ensenyament públic. Pensava amb un efecte equilibrador de l'educació al servei de l'evolució social, però al costat de les classes poderoses.

Per altra banda la influència personal de Lista segurament era bastant accentuada, sobre tot, en la concepció humanística que els moderats imprimien a la segona ensenyança, en detriment de matèries d'ensenyament científic-natural, que en principi el liberals més radicals pretenien impulsar.

Una altra labor que conve indicar d'Alberto Lista és la que va dur a terme a l'Ateneo de Madrid, degut a la divulgació que en va fer de la Literatura, per allà el 1838 i a la Universitat Central de Madrid i la de Sevilla. En el cas de la Universitat va ésser a través de la seva càtedra de Matemàtiques.

Referent a la seva labor universitària, hem de indicar en primer lloc la seva preocupació per impulsar la reforma dels ensenyaments d'aquesta. Ja a 1833 des de "La Estrella" pretenia corregir errors anteriors, però també contrariat per certs abusos de la modernitat. la seva obsessió pels estudis humanístics es pronuncia en favor de la potenciació de la Història d'Espanya i la llengua castellana. Es així que afirmava:

"Otras cátedras que a nuestro entender deberían fundarse en todas las universidades y dotarlas

en caso necesario o auxiliar a los profesores si no era suficiente la retribución de los discípulos serían dos: una de lengua y otra de literatura española. Es doloroso que los jóvenes más aplicados salgan de la universidad sabiendo bien cuanto se enseña en estos establecimientos, pero ignorando completamente el idioma patrio, defecto que los acompaña después en toda su carrera y que se trasluce constantemente en sus discursos y escritos".(1056)

Pareix que es volia impulsar una reforma des dels poders públics a partir de 1836 d'aquests estudis, encara que en el Pla Pidal-Gil de Zàrate (1845) concretitzava en el seu títol III, en relació als estudis superiors de Filosofia i a nivell dels cursos de Doctorat en Lletres en la denominació dels ensenyaments de Literatura antiga, Literatura moderna i estrangera, literatura espanyola, Història d'Espanya i Història de la Filosofia.(1057)

El paper que jugava Lista al trasllat de la Universitat d'Alcalà a Madrid, com a mínim, va esser de component de la Comissió encarregada a tal efecte per la Reina Governadora Maria Cristina. Aquesta comissió estava formada per: Alberto Lista, Mariano Lagasca, Donoso García, Tomás Villanova, Domingo Fontán, José García Otero, Jerónimo del Campo, Vicente Santiago Masarnau, Eusebio del Valle y Rafael Amar, als que anomenava professors propietaris de l'esmentat institut superior.(1058)

Lista va demanar la Càtedra de Literatura espanyola, però degut al fracàs de la reforma de les universitats, es va haver de contentar amb les matemàtiques, que li concediren el 21 de juliol de 1837, amb un anomenament signat per Xavier de Quinto:

"Deseando S.M. premiar los distinguidos méritos y servicios de D. Alberto Lista, director que fué de la Gaceta, y enterada de lo espuesto por V.E. en su comunicación de 10 del actual, se ha servido nombrar al referido D. Alberto Lista catedrático de matemáticas superiores y de cálculo diferencial e integral de la Universidad de Madrid. Y para el próximo curso dentro de la Universidad, por cualquier causa que a ello se oponga, es la voluntad de S.M. que el profesor abra sus lecciones en los Estudios de San Isidro, entendiéndose esto con el carácter de provisional y como cátedra perteneciente a la Universidad de Madrid". (1059)

Per tant aquest Lista havia de tenir una certa incidència política i acadèmica, per aconseguir aquesta plaça a contra corrent.

Però tan poc no es tan estrany, ja que Lista va iniciar la seva vida professional amb classes de matemàtiques, així ens ho certifica Juretschke quan descriu aquesta situació:

"... y de ellas vivía fundamentalmente en la emigración de Auch y Tolosa, se le pedían en Pamplona y Bilbao y las daba igualmente en Madrid en el Trienio liberal y trascurrido éste. Sobre matemáticas publicaba numerosos libros de texto que sólo en parte mencionamos, pero a los que aluden Calleja y Gardoqui. Pero nunca parece que fueran para él algo más que un medio para ganarse la vida. Su posición le llevaba a la literatura y no a las matemáticas. Por ello sólo nos encontramos con una aportación original suya en la literatura y la crítica literaria y no a las matemáticas". (1060)

També es veritat que la seva memòria presentada com aspirant a la càtedra de matemàtiques es titulava: "A cerca de los estudios de matemáticas en la Universidad de Madrid". (1061) Càtedra que considerava de: "matemáticas superiores" i com "escuela normal y cátedra de aplicación". (1062) Volia esser un ensenya-

d'alt nivell, amb el sentit de que:

"... si los alumnos de esta clase, al salir de ella, no han visto más que fórmulas y abstracciones geométricas, por más que su inteligencia quede complacida con el rigor

no conocerá la utilidad y extensión de la ciencia que a costa de mucho trabajo y dificultad han estudiado; y la terrible pregunta ¿de qué sirve esto? podría tal vez retraerlos de la atención necesaria para semejantes estudios.

Pero si se les da esperanzas de ver algún día su aplicación a las leyes del movimiento, a la astronomía, a la náutica, a la geodesia, y esta esperanza se les cumple, redoblarán sus esfuerzos para poseer unos conocimientos tan preciosos; y al completar el curso conocerán no solo la ciencia, sino también la utilidad de ella, viendo justificado el axioma de **que no existe verdad alguna que se a estéril para los hombres**". (1063)

Era una porta oberta a l'experimentació i es demanava l'equiparació d'aquests estudis de post-grau, com és el cas de la geodesia, de la que ens indica:

"Ultimamente, debe advertirse que las dos horas de esta clase deben ser posteriores a las de los estudios de la Universidad, para no privar a los alumnos de éstos, señaladamente superiores, de la asistencia a una cátedra en que puedan concluir su instrucción en las ciencias exactas los que ya la hayan comenzado". (1064)

Per altra banda, cal indicar-se que la culminació acadèmica de Lista arriba quan, després de l'etapa del Col·legi Sant Felip Neri de Càdis i de la fundació del Col·legi San Diego de Sevilla a 1844, (1065) és anomenat catedràtic de matemàtiques a la Universitat de Sevilla molt semblant a la càtedra de Madrid a 1844 i a 1847 és converteixen Rector interí de la Universitat de Sevilla.

Juretschke sintetitza aquesta darrera etapa acadèmica de Lista, que qualifica d'"ocaso", amb les paraules que que a continuació citam:

"A poco de haber ingresado en la Universidad se colma a Lista de nuevos honores. En 1845 se le nombra decano y en 1847 rector interino. Desde este cargo directivo le incumbieron nuevos discursos, entre ellos el primero y más importante aquel que, siendo él decano, comenta la nueva reforma universitaria de 1845, que viene a realizar uno de los más vivos deseos de Lista: la creación de la profesión literaria o, como hoy diríamos, la carrera de Filosofía y Letras. Celebra que la literatura ya no tenga que depender del solo estudio de las academias y que la situación del hombre de letras en España sea bastante segura para que esta nueva profesión se pueda constituir". (1066)

Aquest conjunt de situacions ens fan pensar que reflecteixen el que pretenia Lista realment, dignificar fonamentalment les Humanitats, més que les matemàtiques. Una prova del seu interès per a les Humanitats és que, per exemple, el Ministeri de Governació a la seva secció d'instrucció pública declarava d'utilitat per a l'ensenyament el Manual de Lista: "Elementos de Historia antigua" el 1844, en els següents termes:

"El Consejo de Instrucción pública ha declarado útil para la enseñanza la obra publicada por D. Alberto Lista, con el título de ... Madrid 10 de Noviembre de 1844". (1067)

Precisament en un moment que Lista era catedràtic de matemàtiques superiors (concretament després del Pla Pidal-Gil de Zárate de 1845) era catedràtic propietari de matemàtiques

"sublimes", segons el "Cuadro general de los profesores que corresponden á cada una de las universidades del reino, con arreglo al nuevo plan de estudios decretado por S.M. en 17 del presente mes". (1068)

De totes maneres, a Lista l'hem de definir com un eclèctic, en el sentit de que intenta compaginar la seva estimació per a les Humanitats i les Ciències experimentals, el tradicional amb la modernitat, el classicisme amb un romanticisme moderat, en definitiva un pedagog que li assusten les estridències, ni revolucions, amb una certa incidència en el moderantisme doctrinari.

Defensa els interessos de la burgesia, però critica els romàntics, especialment els que, segons ell, viuen una vida amoral i excessivament passional. Es un amant de la moral i de la disciplina en educació. La religió jugava un paper important en la seva concepció religiosa, resultava fonamental en la seva visió de l'educació, sinò vegeu el que afirmava a 28 d'octubre de 1838:

"La religion ha de presidir á la educacion moral y á la instruccion literaria; y por lo mismo esta será lo mas extensa posible; y la junta se propone extenderla todavia mas en los sucesivo. Se ha dado tanta ampliacion á las ciencias matemáticas, además del gran número de carreras para las cuales son necesarias, es casi imposible hacer progresos sin ellas en el estudio de la naturaleza". (1069)

D'això es dedueix que tenia per trascendent a l'educació moral i religiosa, i les matemàtiques com a utils. També creia que s'havia de diferenciar entre moral i religió, i a elles hi superditava l'educació i la instrucció,

ja que eren considerades per Lista com a formes de realització transcendents mentres no traissin els principis morals i religiosos del cristianisme. Tenguem present que considerava que:

"Es pues necesaria, íntima, infalible la union del cristianismo y de la inteligencia. Demuéstrala la historia; y el raciocinio la deduce sin violencia alguna de los mismos principios del Evangelio". (1070)

El cristianisme era fonamental en la seva visió de la vida i de l'educació:

"Si es cierto que tan grandes cosas no han podido verificar sin un gran impulso, tambien lo es que este impulso no ha podido ser otro sino el deseo del bien universal de los hombres; esto es, la caridad cristiana. Porque no nos engañemos; semejante impulso no era conocido en el gentilismo. Léase la historia, y se verá que Roma, despues de haber divinizado la victoria, la paz, muchas virtudes y no pocos vicios, no erigió templos á la beneficencia hasta el reinado de Marco Aurelio, cuando ya el Evangelio estaba extendido por todo el orbe romano; cuando ya su moral excitaba la admiracion de los mismos gentiles, y era conocida de los Emperadores, aunque no lo fuesen sus misterios". (1071)

una altra idea fonamental en el pensament pedagògic de Lista és la que fa referència a les humanitats, que per mi son al centre de la seva concepció educativa, malgrat doni importància a altres materies com les matemàtiques. És així que diu:

"La historia, bien estudiada, es la fuente de la verdadera política: la lieratura, el recreo mas digno del hombre, y la maestra del poeta y del horador: la economía, el fundamento de la buena administracion: la ciencia del comercio, del mayor interes en este pueblo, destinado por su posicion para ser el primer imperio del mundo; que lo fue en otro tiempo, y

que si el deseo no me engaña, lo volverá a ser algún día. Los idiomas sabios antiguos son necesarios como auxiliares de la ciencia de las humanidades, señaladamente el latino, que no es lícito ignorar á ningun literato español, porque es piedra de toque de la propiedad de nuestra lengua. El francés y el inglés son ademas precisos para el diplomático, el viajero y el comerciante". (1072)

Però, com es veu a les anteriors paraules, no deixa els plantejaments utilitaristes, fins i tot posa la seva concepció educativa al servei d'un nacionalisme imperialista, com a justificació de la realització col·lectiva.

Religió, moral, patriotisme, caritat, humanisme, clasicisme, son conceptes lligats a una forma de pensar encara amb moltes influències de l'època anterior, de la Il·lustració, però amb aspiracions d'una certa modernitat no revolucionària, políticament eclèctica, i que naturalment incidia als plantejaments educatius que també resultaven eclèctics.

Es evident que aquesta concepció educativa era al servei de les classes dirigents, sobre tot dirigida als fills dels dirigents dels cercles moderats i de la burgesia, en aquest cas, fonamentalment, de Cadis.

De totes maneres, es veritat que Lista preten un tipus d'educació global o integral, a on humanitats, ciències, estètica, raó, patria, utilitat, es posaven al servei d'un model d'home al servei de la nova societat, fins i tot del regim liberal.

Un altra personatge que ens convé presentar en aquest treball, com a reformista que era, és Ramón de la Sagra (1798--1871) i que per altra banda també té molta relació amb plantejaments il·lustrats i amb els inicis del liberalisme a l'Estat espanyol.

El podem definir com un viatger il·lustrat i romàntic a la vegada. De la Sagra, que va neixer al 8 d'abril de 1798 i que a 1823 ja era catedràtic de la Universitat de l'Havana i a 1835 es va dirigir a Estats Units a on va viure per espai de cinc mesos. (1073)

Degut a aquest viatge De la Sagra es converteix en un defensor del liberalisme que es vivia a Estats Units a principis del segle XIX, sobre tot a la seva primera època, després evolucionaria a postures més moderades, que mereixeran el qualificatiu de reformistes. (1074) Després va viatjar a través de Bèlgica i Holanda i ens dona a conèixer l'evolució d'aquestes societats cap un liberalisme més novell. (1075) Aquest viatge que duia a terme a 1838, no va esser definitiu, ja que posteriorment va passar llargues temporades a París i aprofitava per a viatjar per França i Bèlgica, a vegades amb la companya de Juan Manuel Ballesteros a 1841, i fins i tot aquest dos personatges visitaren Alemanya a 1843.

Com ja hem indicat i malgrat inicialment fou defensor del tipus de liberalisme viscuts a Estats Units, al llarg

de la seva vida política va defensar tesis com les del Partit Moderat, malgrat a 1837 havia estat elegit diputat. En Nuñez Arenasi de la Escosura afirma:

"Presentáronle candidato para la diputación a Cortes por la Coruña en Julio del 39, incluyéndole en la lista de los moderados y no logró triunfar. Marchó a su tierra desde París, y acogido con grandes demostraciones de afecto y de consideración, tomó parte en varios actos de carácter filantrópico, inaugurando el dos de octubre una Asociación benéfica de señoras, con un discurso lleno de consejos prácticos". (1076)

Per confirmar aquest aspecte de la forma de pensar i actuar, políticament parlant, de De la Sagra, el mateix Nuñez Arenas més endavant ens descriu la seva labor parlamentària i ens indica:

"Ocupaban el poder los moderados y siguiendo la táctica mundial de dicho partido, se hicieron unas elecciones vergonzosas para impedir que triunfaran los progresistas. Un escritor moderado dice de ellas: "el gobierno ... dictó varias medidas algo arbitrarias ... hizo intervenir en dichas operaciones a las autoridades superiores y a los jueces de primera instancia, no fiándose de los ayuntamientos que pertenecían, en su mayor parte al partido contrario". (1077)

El que pareix que vol dir que, malgrat la seva associació amb el Partit Moderat, era crític amb algunes de les seves maniobres dels moderats en el poder.

Per exemple, després del discurs d'obertura de la Regent Maria Cristina, Ramón de la Sagra, amb la seva intervenció a les Corts a 1837, va censurar al govern per a la seva ambigüitat.